

Kolders.

Van modieus militair kledingstuk tot slagveldrelik*

• EVELINE SINT NICOLAAS EN HARM STEVENS •

*Detail van
WYBRAND DE GEEST,
Portret van Hendrik
Casimir, 1625-1640.
(Zie afb. 2, pag. 269)*

In de zomer van 1640 belegerde stadhouder Frederik Hendrik als legeraanvoerder van de Republiek het Noord-Vlaamse stadje Hulst. Al jaren probeerde hij de Nederlandse invloed zuidwaarts uit te breiden en de vijandelijke Spanjaarden terug te dringen. In de voorgaande jaren had de 'stedendwinger' al Maastricht en Den Bosch ingenomen, nu wilde hij Hulst bezetten om van daaruit te kunnen oprukken naar Antwerpen, de hoofdbuit.

Zijn in 1612 geboren achterneef Hendrik Casimir, stadhouder van Friesland, kreeg bij de aanval op Hulst een belangrijke commando toebedeeld. Met zesduizend soldaten zou hij Moervaart, een van de twee forten nabij Hulst, moeten veroveren. Het geïnundeerde land in de omgeving maakte een verrassingaanval echter onmogelijk. De Spanjaarden roken bijtijds lont en verzamelden rond de vesting zoveel mogelijk ruiters. Aangespoord door zijn jongere broer Willem Frederik (1613-1664) besloot Hendrik het er in de nacht van 3 op 4 juli toch op te wagen. In het donker en met vijfhonderd soldaten versterking trokken de broers naar Moervaart op. In eerste instantie leek de aanval succesvol, maar al snel sneuvelde een aanzienlijk aantal soldaten en officieren aan Staatse kant.¹ Ook Hendrik werd neergeschoten, *zijnde met een pistoolscheut*

*van achteren door de Riem en Koller opwaerts in de rugges-graedt gequetst wierde. Door dese scheut terstondt zijn geheel onderlijff geroert ende sonder gevoelen zijnde.*² De graaf was ruggelings van zijn paard gevallen en kon niet meer overeind komen.³ Zijn onderlichaam was door het schot in de lendenen verlamd geraakt en vanaf zijn middel had hij geen gevoel meer. Hij had zich zelfs niet kunnen verdedigen toen een Spaanse soldaat hem zijn sjerp afhandig maakte, die deze in het maanlicht had zien schitteren. Geheel machteloos werd hij ook nog beroofd van zijn bontkraag en van de zilveren en gouden passementen waarmee zijn mouwen waren versierd. Zonder al deze versieringen was Hendrik moeilijk in het donker te herkennen. Volgens zijn eigen verhaal had hij meer dan een uur op zijn buik op de grond gelegen terwijl de ruiters drie keer langsgereden. Toen een soldaat van het eigen leger hem probeerde te zakkenrollen, had Hendrik uitgeroepen *ghij, sacramentsche schelm, dat u de duijvel haele; siet ghij niet wat ghij doet; ick sal u strax over den copp houwen!*, waarop de soldaat was afgedropen.⁴ Het was uiteindelijk een sergeant van een Gronings regiment die hem vond. Op een brancard gemaakt van pieken werd hij het slagveld afgedragen, bedekt door een jas om te voorkomen

Afb. 1
Fragmenten van een kogel en van stukjes bot van Hendrik Casimir, 1640.
*Rijksmuseum, Amsterdam (inv.nrs. NG-NM-1110b, -1111).

dat de soldaten zagen wie het was.⁵

Uit de verschillende beschrijvingen van de verwondingen van de graaf blijkt dat hij werd geraakt in de lendenen aan de linkerzijde, juist tussen ruggengraat en onderste rib. Dit geeft aan dat hij zonder kuras te velde was gegaan. Had hij een kuras gedragen, dat bestaat uit een borst- en een rugplaat, dan was de kogel hoogstwaarschijnlijk op het ijzer afgeketst. Toch werd niet meteen voor het leven van Hendrik gevreesd. Zijn toestand leek niet hopeloos, al had hij wel koorts en was het onduidelijk of hij ernstige inwendige bloedingen had. Na enkele dagen waren de berichten over de toestand van Hendrik zelfs hoopgevend. Hij had minder pijn in de buik, de koorts was verdwenen en langzaamaan kon hij zijn benen weer wat bewegen.⁶ Hij schreef in deze dagen nog een kort briefje aan zijn moeder.⁷ Het bleef echter onduidelijk in welk deel van het lichaam de kogel zich bevond en of die schade had aangericht. Na de eerste positieve berichten volgde minder hoopvol nieuws. Hendrik kreeg last van zijn hart en ging ijlen, waarbij hij zich op het slagveld waande. Tijdens heldere momenten beseftte de graaf dat het einde nabij was en probeerde hij nog enkele praktische zaken te regelen. Op 12 juli 1640, iets meer dan een week na de aanval op Hulst, overleed Hendrik Casimir.

Kolder

In de collectie van het Rijksmuseum bevinden zich enkele kledingstukken die Hendrik Casimir tijdens zijn actie droeg. Het gaat om twee bebloede linnen hemden, een linnen onderbroek, een zwarte vilten hoed en een leren kolder. Ook zijn een beschadigde loden kogel en enkele fragmenten van bot bewaard gebleven (afb. 1).⁸ Samen met de kledingstukken die zijn vader Ernst Casimir (1573-1632) droeg toen hij sneuvelde tijdens het beleg van Roermond in 1632, zijn het de oudste kledingstukken van de familie Oranje-Nassau in het Rijksmuseum.⁹

Hemden, hoeden en een onderbroek, dat lijkt allemaal vanzelfsprekend, maar wat is een kolder eigenlijk? Dat is het onderwerp van dit artikel.

Een kolder is een militair kledingstuk dat vanaf de tweede helft van de 16de eeuw in Europa werd gedragen door ruiters, soldaten en zeelieden, soms in combinatie met een kuras, een borst- en rugplaat. Het dikke leer bood de drager bescherming tegen houwen van bijvoorbeeld sabels en degens. Vanaf het midden van de 17de eeuw gingen ook burgers steeds vaker kolders dragen. De voorheen vaak sobere leren, mouwloze en korte jas werd sindsdien ook geleverd in een rijk versierde uitvoering. Kolders zijn tot ver in de 18de eeuw gebruikt.

Van dit type kledingstuk resteren in Nederland vandaag de dag nog slechts vier exemplaren. Maar de vele kolders op 17de-eeuwse schilderijen en de vermelding van kolders in allerlei geschreven stukken wekken de indruk dat dit kledingstuk in de 17de eeuw een bekend verschijnsel was. Nadere studie van de vier overgebleven kolders – in musea in Amsterdam, Delft, Utrecht en Den Haag – maakt het mogelijk een idee te vormen van het vervaardigen van deze militaire bovenkleding, de dragers en de wijze van dragen.

Wanneer de vier kolders met elkaar vergeleken worden, valt het verschil in lengte en in afwerking op, evenals het

feit dat twee van de kolders mouwen hebben en de andere twee niet. Eén mouwloos exemplaar is aanzienlijk korter dan de andere drie, die relatief lange schootpanden hebben. Alle vier zijn gemaakt van een dik leer, waarschijnlijk buffelleer, dat een okergele kleur heeft. De sluiting van de kolders bevindt zich in alle gevallen aan de voorzijde, maar de wijze van sluiten is verschillend.

Op een portret van de hand van de Leeuwarder hofschilder Wybrand de Geest (1592-na 1667) zien we graaf Hendrik Casimir (1612-1640) ten voe-

Afb. 2
WYBRAND DE GEEST,
Portret van Hendrik
Casimir, 1625-1640.
Olieverf op doek,
200 x 129 cm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. SK-A-569).

ten uit (afb. 2). Over de mouwloze kolder draagt de graaf een gezwart kuras met dijplaten, dat samen met de gepluimde helm op de tafel associaties oproept met de wapenrusting van een tot het voetvolk behorende piekenier. Of Hendrik Casimir is geportretteerd in de kolder die nu in het Rijksmuseum wordt bewaard is niet zeker, maar wel mogelijk gezien het model en de eenvoudige uitvoering.

De kolder van Hendrik Casimir bestaat uit acht panden, vier lijf- en vier schootpanden (afb. 3). De taille is, conform de mode in die tijd, vrij hoog en wordt geaccentueerd door een horizontale naad tussen de lijf- en de schootpanden. Langs de schootpanden is de kolder aan de binnenkant afgewerkt met beige zijden band. Er loopt bovendien aan de binnenzijde een koord langs de vetergaten. De voorpanden kunnen over elkaar heen vallen. Deze overlapping moest ervoor zorgen dat de drager ook werd beschermd als hij te paard zat. De lijfpanden aan de voorzijde lopen over de flanken naar de achterzijde; de naden bevinden zich op de rug. Een dergelijke snit vertoont overeenkomsten met het patroon van wambuizen. Door de lijfpanden naar achteren door te laten lopen werd voorkomen dat de kolder aan de zijkant te makkelijk zou uitscheuren.¹⁰ De schootpanden zijn aan de zijkanten niet met elkaar verbonden. Dit biedt de drager de bewegingsvrijheid die vooral gewenst is in wijdbeense houding, gezeten te paard. Op de lijfpanden aan de voorzijde bevinden zich aan de zijkanten vlak boven de taille stukjes verguld metaaldraad.¹¹ Waarschijnlijk zijn dit resten van lussen (afb. 4).

De voorpanden hebben zowel links als rechts 22 vetergaten.¹² Het merendeel daarvan bevindt zich in de lijfpanden, in de voorschoten zitten nog drie vetergaten. De veter, die is gemaakt van korte stukjes aaneengeknoopte vilt, is niet origineel en waarschijnlijk in het midden van de 20ste

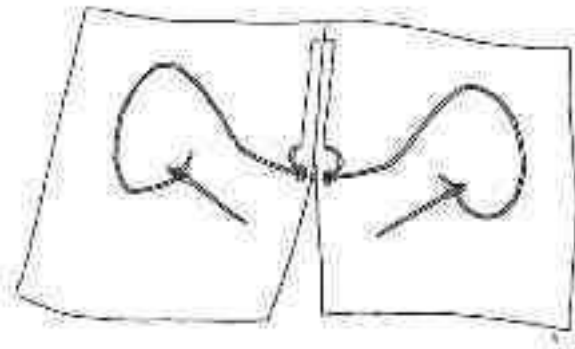

Afb. 3
Kolder van Hendrik
Casimir, 1630-1640.
Leer, h. 62 cm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. NG-NM-1100).

Afb. 4
Detail van de kolder
van Hendrik Casimir
(afb. 3): resten van
lussen.

Afb. 5
MONOGRAMMIST
IVA (Duits?), *Portret
van Herman Gijsbert
van der Hem van
Niederstein*, 1645.
Olieverf op doek,
74 x 62 cm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. SK-A-1706).

Afb. 6
Tekening van het stik-
sel van de kolder van
Hendrik Casimir
(afb. 3) door Anneke
Mias, stagiaire textiel-
restauratie Rijks-
museum, Amsterdam.

eeuw aangebracht. De originele veter zal mogelijk overeenkomsten hebben vertoond met de veter zoals te zien in de kolder die Herman Gijsbert van der Hem van Niederstein draagt op een portret uit 1645 (afb. 5).¹³

Er resteert in het leer een indruk van een veter. Hieruit blijkt dat de veter kruislings was aangebracht. Het is duidelijk dat de veter diende om de kolder daadwerkelijk te sluiten en geen sierelement was, zoals bij latere kolders.¹⁴ Het stiksel waarmee de panden van de kolder van Hendrik Casimir aan elkaar zijn genaaid is zeer zorgvuldig aangebracht (afb. 6). Er is sprake van een stiksteek die evenwijdig aan de naad loopt in plaats van dwars over de naden van de panden. De dikke stukken leer van de panden zijn tegen elkaar aan gedrukt en aan elkaar gestikt. Beide uiteinden van de draad werden gebruikt en naaiden tegen elkaar in. Dit gebeurde bij de bevestiging van de twee rugpanden, behalve bij de hals, zowel aan de binnen- als de buitenzijde, wat tot nu toe bij andere kolders niet is aangetroffen. Door de panden tegen elkaar aan te naaien werd voorkomen dat er dikke naden ontstonden die het dragen oncomfortabel maken. Deze arbeidsintensieve manier van stikken zorgde ervoor dat de kolder soepel en goed om het lichaam sloot.¹⁵ De dunne strook leer die rondom de halsopening is aangebracht bevordert het draagcomfort eveneens. Hier is het stiksel alleen aan de buitenzijde aangebracht, waardoor de strook leer makkelijker meegaf. Ook de bewerking van het leer rondom de armsgaten is arbeidsintensief. Door een smalle naad aan de binnenkant van het leer vlak naast de rand van het armsgat te plaatsen, trekt de rand van het armsgat naar binnen toe. Deze bewerking was niet noodzakelijk aangezien leer niet rafelt en is hierom een bewijs van de zorg en het vakmanschap waarmee de kolder is gemaakt.

Er zijn geen resten zichtbaar die wijzen op de vroegere aanwezigheid

Afb. 7
Kolder die de
Zweedse vorst
Gustaaf Adolph droeg
toen hij sneuvelde
bij Lützen in 1632.
Livrustkammaren
(The Royal Armoury),
Stockholm.

van mouwen. Kolders met mouwen uit de periode omstreeks 1640 of eerder zijn trouwens schaars. De kolder die de Zweedse vorst Gustaaf Adolf droeg toen hij sneuvelde bij Lützen dateert van 1632 of eerder (afb. 7). Een uitbundig met passementen versierd exemplaar bevindt zich in het Bayerische Nationalmuseum. De mouwen van deze kolder hebben aan de voorzijde een split waardoor ze afhangen op een wijze die bekend is van de zogenaamde ruitermantel of kazak.¹⁶ Ten slotte is er een kolder met mouwen die omstreeks 1625 wordt gedateerd en mogelijk is vervaardigd voor de Engelse kolonel Alexander Popham (afb. 8).

De kolder van Hendrik Casimir had waarschijnlijk ook geen voering.¹⁷ Er zijn in elk geval geen sporen van de bevestiging van een voering aangetroffen. Bij een grote groep gelijksoortige kolders afkomstig uit Littlecote

House, nu in de collectie van de Royal Armouries in Leeds (Groot-Brittannië), zijn achttien exemplaren die nog de oorspronkelijke linnen voering met een tussenvoering van ruwe canvas hebben. Vaak werd de voering alleen aangebracht in het lijf en in de mouwen. Er zijn ook voorbeelden bekend van een koldervoering van rood geverfd linnen die zichtbaar werd als de mouwen naar buiten werden omgeslagen.¹⁸ Admiraal Piet Hein had in 1629 twee gevoerde kolders in zijn bezit, *een buffelse kolder met twee gout ende silvere passamenten geboort, ende gevoert met roo satijn en noch een ongekoorde kolder gevoert met damast.*¹⁹

Het moet niet eenvoudig zijn geweest om, nadat Hendrik Casimir was geraakt en teruggevonden, zijn verlamde bovenlichaam te ontdoen van zijn kolder, die iedere medische behandeling hinderde. Allereerst zal de veter waarmee de jas was gesloten zijn verwijderd. Maar dat was waarschijnlijk niet voldoende om de jas te kunnen uittrekken. Vermoedelijk werd een oplossing gevonden in het opensnijden van de jas tussen de armoepeningen en halsopening.²⁰ De sporen van deze uit nood geboren handeling zijn overduidelijk terug te vinden op het kledingstuk. De onregelmatige snede is later dichtgenaaid en vormt sindsdien een provisorisch gestikte naad ter hoogte van de schouders (afb. 9). En uiteraard is ook het gat waar de kogel die de Hendrik Casimir dodelijk verwondde nog steeds goed te zien (afb. 10).